

*Катерина Близнюк
Національний університет
«Кієво-Могилянська академія»*

АСОЦІАТИВНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ: ВАЛІДНІСТЬ І ЛІНГВІСТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ

Стаття присвячена експериментальним методам у лінгвістиці. Досліджено проблему застосування методу тестування словесних асоціацій або асоціативного експерименту в сучасних мовознавчих дослідженнях. Проаналізовано основні проблеми методу та запропоновано шляхи їхнього вирішення.

Ключові слова: асоціативний експеримент, стимул, реакція, асоціація.

The article is devoted to experimental methods in linguistics. The problem of applying of the method of the word association test or associative experiment in current linguistic investigation has been examined. The main problems of the method are analyzed and ways to solve them are proposed.

Key words: associative experiment, stimulus, reaction, association.

Дієвим засобом дослідження лексичної семантики є вільний асоціативний експеримент. Реакції на слово-стимул дозволяють зафіксувати семантичні зрушення у значенні аналізованої лексеми, побачити нові конотації, оцінки, а водночас перевірити актуальність тлумачень, наведених у словниках. Попри індивідуальність і суб'єктивність асоціацій, учені-лінгвісти наполягають на інформативності результатів застосування методики, адже «за характером асоціацій можна відновлювати компонентний склад слова-стимулу, оскільки асоціативні слова в комплексі містять ознаки вихідного слова» [5, с. 20].

Для досягнення валідності результатів під час підготовки та проведення експерименту дослідникові потрібно брати до уваги велику кількість факторів: тип слова-стимулу (загальноживаність, частина мови,

граматичні ознаки), психоемоційний стан респондентів, їхні соціометричні дані (вік, стать, освіта, місце проживання, походження тощо), умови проведення дослідження. Як наголошує В. Горбунова: «Об'єктивність полягає у тому, що при плануванні та проведенні психологічного експерименту ми маємо орієнтуватися на визначені наукові норми, не економити зусиль на виборі експериментальних планів та використовувати суворі методи експериментального контролю» [2, с. 386].

Формуючи список слів-стимулів, досліднику варто враховувати не тільки їхню семантику, застарілість чи новизну, належність до загальноживаної лексики, діалектизмів, сленгізмів або термінів, а й входження до певного граматичного класу. На думку Т. Наумової, у вільному асоціативному експерименті слова з однаковими синтаксичними характеристиками частіше сполучаються між собою, ніж слова, які мають різні

синтаксичні характеристики [10, с. 37]. Крім того, дослідження Д. Палермо показали, що «іменники викликають парадигматичну реакцію в 77% випадків, тоді як неперехідні дієслова, навпаки, в 58% випадків викликають синтагматичну асоціацію» [7, с. 6].

З іншого боку, поява парадигматичних чи синтагматичних асоціацій у респондента пов'язана також із його віком. О. Леонт'єв вважає, що «співвідношення парадигматичних і синтагматичних асоціацій, як і асоціацій різних граматичних класів, з віком змінюється за рахунок збільшення частотності асоціацій парадигматичних» [7, с. 7]. Г. Щур також називає вік важливим позамовним чинником, що впливає на виникнення парадигматичних чи синтагматичних асоціацій [12, с. 90]. Досліджено, що діти зазвичай називають слова-реакції синтагматичного типу. Це пов'язано з обмеженістю досвіду і сприймання певних об'єктів і, відповідно, словосполучень, які їх називають, як єдине ціле. У підлітків кількість парадигматичних реакцій переважає синтагматичні, для дорослих будуть характерні переважно парадигматичні асоціації.

Оскільки асоціативні експерименти традиційно проводять серед студентської аудиторії [1; 11], тобто дорослих людей, віковий фактор матиме менший вплив на появу парадигматичних та синтагматичних асоціацій, ніж частиномовна належність слів-стимулів.

У разі проведення експерименту більш ніж на одне слово-стимул, чистота кожної наступної реакції не є повноцінною, адже респонденти вже перебуватимуть під впливом попередніх слів, тож частково відповідатимуть і на них, а не безпосередньо на запропоновані стимули. Інтенсивніше ця проблема проявляється в ланцюговому асоціативному експерименті,

коли інформанти відповідають на одне слово-стимул відразу кількома реакціями: «Експерименти з ланцюговими реакціями характеризуються тим, що в них спостерігається значний зв'язок між послідовними реакціями. Нерідко виявляється, що n-реакція фактично не є реакцією на першопочатковий стимул, а реакцією на попередню реакцію, яка виявилася новим стимулом. Розмежовувати при цьому істинні стимули, що викликали ту чи іншу реакцію, складно, адже стимул і всі асоціації на нього перебувають у певних зв'язках, найчастіше в змістових» [4, с. 18]. Способом подолання цієї проблеми, на нашу думку, буде таке розташування слів-стимулів у списку, щоб слова близькі за значенням чи звучанням не стояли поряд. Такий порядок слів не нівелює проблему повністю, але зменшить взаємовпливи між стимулами й реакціями через їхню непов'язаність у мовній свідомості респондента.

Іншим прийомом, що допоможе підвищити валідність результатів експерименту, є збільшення кількості опитуваних, що дозволить чітко відділити частотні асоціації від одиничних-індивідуальних. Цей прийом як дієвий метод подолання суб'єктивності застосовує у дослідженні К. Мізін: «Використання інтуїції певної кількості інформантів (по 100 носіїв англійської, німецької, української та російської мов; вік – 17-30 років) дало змогу перекрити частку суб'єктивності інтуїції носіїв мови, чим знизилися суб'єктивні психолінгвістичні показники» [9, с. 36]. Крім того, важливою є не лише загальна частотність асоціацій, що зростає зі збільшенням кількості учасників експерименту, а й частотність появи реакцій на певному місці (чи асоціація була першою, другою, третьою по порядку). Черга подання слів-реакцій в експерименті, де респондентам дозволено

давати їх більше, ніж одну, показує, що «значення з найвищою частотою вживання інформанти називають попереду інших значень слова» [6, с. 156].

Із показником кількості респондентів пов'язана ширина охопленої території, на що звертає увагу С. Мартінек: «...для забезпечення репрезентативності результатів (особливо, якщо метою експерименту є укладання асоціативного словника певної мови), опитування бажано проводити в різних регіонах країни» [8, с. 28]. Як зазначалося вище, традиційно асоціативні експерименти проводять серед студентів, що, з одного боку, забезпечує певне різноманіття за критерієм походження, але для більшої валідності варто було б залучати до опитування представників вишів із якнайбільшої кількості регіонів.

Безпосередньо під час опитування на учасників справлятимуть вплив «умови проведення експерименту (усна чи письмова форма подачі стимульного матеріалу, особистість і поведінка експериментатора), власне семантика слів-

стимулів може перебувати в певному зв'язку з психофізіологічними і біографічними характеристиками людини» [3, с. 96]. Для ефективності усної форми проведення, потрібно переконатися в достатній гучності й чіткості називання слів стимулів та відсутності шумів, що можуть перешкоджати в їхньому сприйманні. Письмова форма дозволяє учасникам більше сконцентруватися на своїх реакціях, дотримуватися власного темпу проходження експерименту, менше відволікатися на оточення. Поведінка дослідника під час експерименту, його зовнішній вигляд, емоційний стан мають бути максимально нейтральними, щоб не відвертати увагу респондентів від власне опитування.

Отже, асоціативний експеримент є популярним методом у сучасному мовознавстві, але для валідності його результатів досліднику необхідно суворо дотримуватися критеріїв науковості та намагатися мінімалізувати будь-які екстра- та інтралінгвальні впливи.

Література

1. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вища школа, 1979. 120 с.
2. Горбунова В. В. До проблеми методологічних засад експерименту в психології. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. За ред. академіка С. Д. Максименка. К. : Главник, 2005. Вип. 26, в 4-х томах, том 1. С. 383–386.
3. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма : монография. Москва-Харьков : Изд. дом «ИНЖЭК», 2003. 440 с.
4. Клименко А. П., Супрун А. Е. Ассоциативный эксперимент в ряду других методов семантических исследований. *Словарь ассоциативных норм русского языка*, под ред. А. А. Леонтьева. М. : Изд-во Московского университета, 1977. С. 17–24.
5. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. Москва : Наука, 1986. 123. [2] с.
6. Левицкий В. В. Экспериментальные данные к проблеме смысловой структуры слова. *Семантическая структура слова : психолингвистические исследования.* / ред. А. А. Леонтьев ; Академия наук СССР, Институт языкознания. М. : Наука, 1971 С. 151–168.

7. Леонтьев А. А. Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах. *Словарь ассоциативных норм русского языка*, под ред. А. А. Леонтьева. М. : Изд-во Московского университета, 1977. С. 5–16.
8. Мартінек С. Емпіричні й експериментальні методи у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2011. Вип. 52. С. 25–32.
9. Мізін К. І. Верифікація лінгвокультурної релевантності концептів за допомогою методики психолінгвістичного експерименту. *Психолінгвістика*. 2016. Вип. 19(2). С. 32–46.
10. Наумова Т. Н. Ассоциации и проблема целого высказывания. *Словарь ассоциативных норм русского языка*, / под ред. А. А. Леонтьева. М. : Изд-во Московского университета, 1977. С. 37–45.
11. Славянский ассоциативный словарь : русский, белорусский, болгарский, украинский. Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова, Ю. Н. Караулов, Е. Ф. Тарасов. М. , 2004. 800 с.
12. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике. М. : Наука, 1974. 256 с.